

PIOTRAS STOLYPINAS IR TAUTINIS KLAUSIMAS RUSIJOS IMPERIJOJE 1906–1911 METAIS. NAUJAUSIOS RUSŲ ISTORIOGRAFIJOS TENDENCIJOS

Ryšard Gaidis

Daktaras

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto

Naujosios istorijos katedra

Tel. 268 72 86

El. paštas: rysard.gaidis@if.vu.lt

Įvadas

Biografinio pobūdžio žanras istorikui yra bene pats *pavojingiausias* mokslinės kūrybos variantas, nes dažnai tyrėjas, ilgai arba net visą gyvenimą besidomintis vienu, nors ir labai reikšmingu, istoriniu personažu, palaipsniui praranda tam tikro racionalaus žvilgsnio pajautą ir sugebėjimą išlikti korektiškas. Besigilinant į konkretaus asmens gyvenimo kelią, jo mintis bei pažiūras, išdėstytas atsiminimuose ar kitokios rūšies raštuose, nejučia priimamos tam tikros herojaus nuostatos ir principai. Taip gimsta biografinis naratyvas, kuris arba labai išaukština, arba, priešingai, labai pasmerkia istorinį veikėją. Negalime, aišku, teigti, kad trečiasis variantas, t. y. subalansuotas pasakojimas, kuriame yra po lygiai vietos ir kritiškam žvilgsniui, ir atviram žavėjimuisi, būtų pati tinkamiausia metodinė prieiga. Kiekvieno žmogaus, ar labai svarbaus ir istoriškai reikšmingo, ar paprasto, eilinio piliečio biografijoje yra kur kas daugiau subtilybių ir netikėtų likimo posūkių, charakterio ypatybių ir prieštarinių nuostatų, negu kartais istorikai bando pavaizduoti.

Mokslinė prasme, matyt, svarbiausia yra tai, kad tyrinėtoji jo darbo procese susiformavusi simpatija ar antipatija netrukdytų vertinti istorinio veikėjo visapusiškai, nenutylint nepatogių temų, ir bandyti atskleisti biografinės aspektus, kurie ne visada leidžia išlaikyti logiškai sukonstruotą ir subalansuotą pasakojimą, tarsi tai būtų tam tikra programa.

Šiame straipsnyje analizuosime, kaip pastarųjų dviejų dešimtmečių rusų istorikai, ir ne tik istorikai, bandė rašyti žymaus Rusijos imperijos valstybės veikėjo, ministro pirmininko Piotro Stolypino biografijas, o konkrečiau – kaip šitose biografinėse įvertintos jo nuostatos ir politinė veikla, skirtos tautinei problematikai spręsti 1906–1911 m. Kodėl taip svarbu išaiškinti šį klausimą remiantis būtent istorinės biografijos žanru? Pirma, tokio tipo ir specialiai P. Stolypino politinei veiklai ir minčiai skirtuose veikaluose į šį asmenį bandoma žiūrėti visapusiškai ir sistemaiškai, arba bent jau stengiamasi tai daryti. Antra, būtent biografijos yra tas istorikų kūrybos vaisius, kuris pirmiausia pasiekia skaitytoją ir, matyt, labiausiai formuoja istorinį konkretaus

asmens vaizdinį. O tai yra aktualu, nes nesuklysimė teigdami, kad iš esmės nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pradžios susidomėjimas P. Stolypinu Rusijoje nepaliaujamai didėja, o knygų ir straipsnių, skirtų jam ar jo vykdytoms reformoms, pasirodo kiekvienais metais. Šis mokslininkų politikų ir visuomenės dalies susidomėjimas P. Stolypino lietuviškos biografijos laikotarpiu pasiekė ir Lietuvą¹.

Ruošiantis 150-osioms P. Stolypino gimimo metinėms 2012 m., Rusijoje 2010 m. spalio 12 d. buvo įkurtas aukščiausio lygio minėjimo organizacinis komitetas, kurio pirmininku tapo V. Putinas, o nariais 41 aukšto rango valdininkas (ministrai, gubernatoriai, aukštųjų mokyklų rektoriai...). Į organizacinį komitetą įeina Piotro Stolypino palikimo tyrimo fondo (2001) įkūrėjas ir prezidentas P. Požigailo, kuris ir yra vienas aktyviausių veikėjų, siekiančių įtvirtinti ir pažymėti P. Stolypino paveldą Lietuvoje². Taigi Rusijoje yra ne tik mokslinis, bet ir nemažas, jeigu ne didesnis, po-

litinis ir visuomeninis suinteresuotumas, kad P. Stolypinas taptų savotišku istorinės atminties objektu ne tik Rusijoje, bet ir Lietuvoje. Istoriografijos tikslas, matyt, yra išsaugoti pakankamai blaivų protą, vadovautis mokslininkų principais ir nepasiduoti, kad ir labai gražiems ir romantiškiems, vaizdiniais, pristatantiems mums šį tikrai neeilinį imperinės Rusijos gynėją.

Suvokiant, kad nedidelės apimties straipsnyje nėra galimybių atlikti visapusišką ir nuodugnią rusų istoriografijos apžvalgą, teko apsiriboti formaliaja šios istoriografijos analize ir išsiaiškinti, kokią vietą joje užima tautinė Rusijos imperijos problematika? Ar biografijose pakankamai atskleidžiamas P. Stolypino vaidmuo formuojant ir lemiant imperijos tautinę politiką?

P. Stolypinas ir „tautiniai pakraščiai“ 1906–1911 metais

1991–2010 m. bene vienintelė monografija, griežtai kritiškai vertinanti P. Stolypiną, yra parašyta sovietmečiu susiformavusio istoriko Arono Avrecho. 1991 m. pasirodžiusi knyga ženklina lūžį tarp marksistinės istoriografijos sukurto juodojo P. Stolypino paveiklo ir jo vėlesnės savotiškos reabilitacijos ar net šlovavimo³. A. Avrecho knygoje aptinkame dar nemažai sovietmečiu įtvirtintų interpretacinių prieigų, neabejotiną įtaką P. Stolypino vertinimui padarė V. Lenino kritika, skirta Nikolajui II ir jo ministrui. Tautinė problematika analizuojama 5-jame knygos skyriuje, pavadintame gana skaidriai ir aiškiai, tarsi būtų norėta apeliuoti į Aleksandro III lai-

¹ Орлов С. Пётр Столыпин стал окончательным «своим» для Литвы. Свободная Пресса. Prieiga per internetą: <http://svpressa.ru/socie/article/19224/>, [žiūrėta 2010 02 15]. Piotras Stolypinas gimė 1862 m. balandžio 2 d. Drezdene. Iš tėvo, Rusijos kariuomenės generolo majoro Arkadijaus Stolypino, paveldėjo 835 dešimtinės valdų Kauno gubernijoje. Ypač pamėgo Kalnaberžės dvarą šalia Kėdainių, kuriame praleido didelę gyvenimo dalį. 1874–1879 m. mokėsi Vilniaus gimnazijoje. 1889 m. kovo 18 d. Vilniaus generalgubernatoriaus buvo paskirtas Kauno apskrities bajorų vadovu, 1898 m. balandžio 24 d. – Kauno gubernijos bajorų vadovu, 1902 m. gegužės 5 d. – Gardino gubernatoriumi.

² Plačiau apie fondą ir jo atstovų veiklą Lietuvoje žr.: Восстановление усадьбы Столыпинных в Колноберже. Prieiga per internetą: http://www.stolypin.ru/news/2010.php?ELEMENT_ID=826 [žiūrėta 2011 02 10]; Конференция в Литве. Prieiga per internetą: http://www.stolypin.ru/news/2011.php?ELEMENT_ID=861 [žiūrėta 2011 02 10]; taip pat žr. Барсукова Л. В Кедайнском крае – пристальный взгляд на Петра Столыпина. Prieiga per internetą: <http://www.kedainiachiki.ru/content/30> [žiūrėta 2011 02 15].

³ Аврех А. Я. П. А. Столыпин и судьбы реформ в России. Москва: Издательство политической литературы, 1991. Prieiga per internetą: http://scepsis.ru/library/id_1349.html [žiūrėta 2011 08 11].

kais prasidėjusių rusifikacijos procesų stiprėjimą „tautiniuose pakraščiuose“, taigi – „Nacionalizmas. „Rusija rusams“. Autorius išskyrė tris problemas, anot jo, labiausiai atspindinčias P. Stolypino kaip „įsitikinusio ir nuoseklaus nacionalisto“ veidą: 1. Nacionalistų partijos sukūrimas. 2. Žygis prieš Suomiją. 3. Vakarų žemietijos ir Chelmo klausimas. A. Avrecho nuomone, Rusijos imperijos ministras pirmininkas 1906 m. parengė reformų programą, kurią įgyvendinus būtų sukurta „Didžioji Rusija“ (Великая Россия)⁴. Epitetui „didžioji“ jis teikė ypatingą reikšmę. Išvaduoti imperiją iš ją apėmusios revoliucijos buvo galima dviem pagrindiniais būdais: viena vertus, išspręsti agrarinį klausimą, t. y. panaikinti kaimo bendruomenes, – leisti valstiečiams išsiskirstyti į vienkiemius ir taip suteikti jiems galimybę tapti lygiateisiais piliečiais, žemės savininkais, kartu ir politinės sistemos ramsčiu; kita vertus, užkirsti kelią imperijos susiskaldymui, t. y. „tautinių pakraščių“ tikėtinam atsiskyrimui. Tai padaryti galėjo padėti nacionalistinių ar net šovinistinių nuotaikų pažadinimas titulinės imperijos nacijos, rusų, aplinkoje, taip pat valstybės administracijos kontrolės ir rusifikacinės politikos stiprinimas.

Pirmajame poskyryje A. Avrechas nagrinėja, kaip nuo 1906 m. vyko rusų nacionalistų politinės stovyklos formavimasis ir kokį vaidmenį jame suvaidino P. Stolypinas. 1905 m. sausio 9 d. kilus neramumams Sankt Peterburge, revoliucija žaibiškai pasiekė ir imperijos pakraščius. Prasidėjo streikai, manifestacijos ir atviri ginkluoti susidūrimai su policijos ir kariuomenės daliniais Lenkijos karalystėje, Užkaukazės bei Pabaltijo gubernijose,

Vakarų krašte ir Suomijos didžiojoje kunigaikštystėje. Revoliucijos išvardytuose kraštuose specifika, aišku, buvo tokia, kad čia šalia socialinių ir politinių neramumų ir visuomenės nepasitenkinimo svarbesnis tapo tautinio judėjimo pakilimas ir tautinio pobūdžio reikalavimai valdžiai suteikti autonomines teises Lenkijos karalystei ir Lietuvai. Kaip atsakas į šį judėjimą pradeda mobilizuotis ir formuotis rusų nacionalistinės grupuotės. A. Avrechas mini, kad 1906 m. Sankt Peterburge buvo įkurtas savaitraštis „Rusijos pakraščiai“, o 1908 m. kovo 30 d. įsteigta Rusų pakraščių draugija. Kūrėsi ir kitos dešinėsios monarchistinės, nacionalistinės organizacijos bei partijos. Tačiau kol jos veikė atskirai, jų svoris politinėje arenoje buvo beveik nepastebimas, jos negalėjo nulemti politinių sprendimų ar daryti jiems įtaką, tai įrodė rinkimai į pirmąją (1906) ir antrąją (1907) valstybės dūmas, kuriose rusų nacionalistai sudarė ryškią mažumą. Todėl reikėjo imtis telkiančių priemonių ir įkurti vieningą rusų nacionalistų partiją. Kaip tik čia P. Stolypinas, anot A. Avrecho, ir suvaidino savo pagrindinį vaidmenį – paakino nacionalistus vienyti ir parėmė šį procesą politiškai bei finansiškai. Tai įvyko 1909 m. lapkritį, kai Valstybės Dūmoje atsirado vieninga „rusų nacionalistų“ frakcija, kurios lyderiu buvo išrinktas P. Balašovas. P. Stolypinui tokia frakcija esą buvo reikalinga besąlygiškai palaikyti vyriausybinei reformų programai, kurios du esminius punktus įvardijome pirmiau. A. Avrechas įsitikinęs, kad iš esmės šios frakcijos narių ir P. Stolypino nuostatos dėl kitų tautybių padėties ir teisių Rusijos imperijoje nesiskyrė. Tarp jų labiausiai buvo ginami imperijos nedalomumo principas, rusų tautos viršenybės ir dominavimo visoje valstybės

⁴ Ten pat. Prieiga per internetą: http://scepsis.ru/library/id_1379.html [žiūrėta 2011 08 11].

teritorijoje užtikrinimas, griežta kitų tautų nacionalinių aspiracijų ir judėjimų kontrolė ir net kova su menkaisiomis separatizmo apraiškomis.

Nacionalistinės P. Stolypino politikos realizacija įsikūnijo, anot A. Avrecho, vyriausybės sprendime griežtai apriboti Suomijos didžiosios kunigaikštystės autonomiją⁵. Nesigilinant į šio klausimo detales, reikia pažymėti, kad imperijos ir Suomijos santykiai buvo reorganizuoti 1908 m. gegužės 20 d. potvarkiais ir 1910 m. liepos 17 d. įstatymu. Šitie nutarimai nubrėžė Suomijos politinio pavaldumo ir politinės priklausomybės klausimą Rusijos vyriausybės naudai. Suomių istorikas O. Jussila apibendrina P. Stolypino veiksmus Suomijos atžvilgiu kaip siekį rusifikuoti jos valdymo sistemą. Seimas turėjo būti palapsniui panaikintas, o gyventojai – rinkti savo atstovus į Rusijos imperijos Valstybės Dūmą. Suomijos vykdomosios valdžios funkcijas vykdantis Senatas turėjo išlikti, bet veikiau kaip reliktas, o ne reali savarankiška politinė valdžia. O. Jussila apibendrina: „<...> galima pasakyti, kad P. Stolypinas buvo nacionalistas ir centralistas. Taip pat, turėdamas patirties, igytos dirbant Vakarų gubernijoje, jis su tam tikru supratingumu žvelgė į priešingas rusų centralizmui tautines pažiūras, bet tik iki tam tikros ribos. Be to, tai nereiškė, kad jo tikslas nebuvo faktiškas ne tik Suomijos valstybingumo, bet ir autonomijos panaikinimas.“⁶

Labai reikšmingas P. Stolypino tautinės politikos elementas buvo „lenkų

klausimas“. Jis sukonkretintas dviejuose projektuose – žemietijų įkūrimo Vakarų gubernijose ir naujos Chelmo gubernijos sukūrimo, nuo Lenkijos karalystės atskiriant 11 rytinių Liublino ir Sedlcų gubernijų pavietų⁷. Vėlgi nesigilinkime į kiekvieno projekto svarstymus vyriausybėje ir Valstybės Dūmoje bei Valstybės taryboje, o trumpai aptarkime pasiektus rezultatus⁸. Vietos savivalda pati savaime buvo pažangus ir reikalingas dalykas lietuviškomis, baltarusiškomis ir ukrainietiškomis gubernijoms. Problema buvo politinė. Remiantis 1864 ir 1890 m. žemietijų įstatymais, savivaldoje, ypač jos vykdomosiose įstaugose, dominuoti turėjo dvarininkai, kaip išsilavinęs ir turtingas socialinis sluoksnius, turintis užtikrinti efektyvų žemietijų darbą ir tam tikrą valstiečių kontrolę bei globą. Tačiau ir Šiaurės vakarų, ir Pietvakarių gubernijose, laikantis įstatymuose nustatyto žemės nuosavybės ir nekilnojamojo turto cenzo, žemietijose jeigu ne dominuotų,

⁵ *Аспект А. Я. П. А. Столыпин... Prieiga per internetą: http://scepis.ru/library/id_1381.html [žiūrėta 2011 08 11].*

⁸ Žemietijų Šiaurės vakarų krašte ir Pietvakarių krašte bei Chelmo gubernijos įkūrimo klausimus savo iki šiol mokslinės vertės nepraradusioje monografijoje išanalizavo Lenkų istorikas L. Bazyłowas. *Bazyłow L. Ostatnie lata Rosji carskiej. Rządy Stolypina*. Wydanie 2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2008, s. 318–319, 391–426; plačiau žr. taip pat: *Szpoper D. Szlachta polska wobec kwestii samorządów ziemskich w guberniach zachodnich imperium rosyjskiego przed 1914 rokiem // Gdańskie Studia Prawnicze. Wybrane problemy funkcjonowania samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej po reformie*. Tom VIII. Pod red. E. Bojanowskiego. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2002, s. 115–139; *Jurkowski R. Sukcesy i porażki. Ziemiaństwo polskie Ziem Zabranych w wyborach do Dumy Państwowej i Rady Państwa 1906–1913*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego w Olsztynie, 2009, s. 73–74; *Западные окраины Российской империи*. Под ред. М. Долбилова и А. Миллера. Москва: Новое литературное обозрение, 2006, с. 363–344, 378–383.

⁵ Ten pat. Prieiga per internetą: http://scepis.ru/library/id_1380.html [žiūrėta 2011 08 11].

⁶ *Юссил О. Великое княжество Финляндское 1809–1917*. Хельсинки: Ruslania Books Oy, 2009, с. 713–715.

tai reikšmingą įtaką darytų lenkų katalikų dvarininkija. P. Stolypinas ir minėtos rusų nacionalistų frakcijos nariai Valstybės Dūmoje ir Valstybės taryboje negalėjo to leisti. Todėl ir buvo parengtas toks įstatymas, kuris skyrėsi nuo 1864 ir 1890 m. įstatymų. Esminis jo skirtumas – tautinių kurių – lenkiškų ir rusiškų – įvedimas. Taip, viena vertus, vietiniams dvarininkams katalikams buvo užtikrintas dalyvavimas žemietijose, kita vertus, pagal nustatytas kurijose normas jie neturėjo sudaryti daugumos ar net pusės savivaldos narių. Tai buvo motyvuojama valstybės interesais, siekiais apsaugoti rusų liaudį (baltarusiai ir ukrainiečiai buvo laikomi rusais) nuo lenkų įtakos ir sustiprinti rusiškąjį elementą Vakarų krašte. Įstatymas įsigaliojo 1911 m. kovo 14 d. jį pasirašius imperatoriui Nikolajui II, apeinant Valstybės Dūmą ir Valstybės tarybą, nes pastarojoje kilo opozicija tokiam vyriausybės projektui. Žemietijos nebuvo įkurtos Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose, nes P. Stolypinas manė, kad ten reikėjo dar labiau sustiprinti rusų elementą kontroliuosiančią savivaldą.

Įstatymas dėl Chelmo gubernijos įkūrimo buvo paskelbtas jau po P. Stolypino mirties, 1912 m. birželio 23 d. Tačiau A. Avrechas pagrįstai teigia, kad būtent premjero dėka šis projektas buvo greitai parengtas ir jau 1909 m. gegužės 19 d. pateiktas svarstyti Valstybės Dūmai. Įsigaliojus įstatymui buvo pažeistos Lenkijos karalystės ribos, o naujoje gubernijoje iš karto prasidėjo rusifikacija⁹.

Taip, nesigilinant į atskirus klausimus, atrodo A. Avrecho rekonstruotas P. Stolypino tautinės politikos modelis. Absoliuti

dauguma darbų, parašytų nuo 1991 m., P. Stolypiną vertina vis geriau, galų gale tas vaizdas pasikeičia į visiškai teigiamą. Manytina, tai buvo susiję su XX a. paskutinio dešimtmečio vertybine ir politine visuomenės krize Rusijoje, kai po Sovietų Sąjungos žlugimo prasidėjo naujos Rusijos valstybinės koncepcijos ir ideologijos paieškos. P. Stolypinas pasirinktas sąmoningai, kaip istorinis veikėjas, kuris panašioje krizinėje situacijoje XX a. pradžioje bent trumpam apsaugojo Rusiją nuo žlugimo ir, vadovaudamasis jos nacionaliniais interesais, suformulavo valstybės modernizavimo programą. Prie P. Stolypino populiarinimo ir jo palikimo tyrimo prisidėjo 1997 m. Saratove įkurtas P. Stolypino kultūros centras. Jis buvo įsteigtas vietos valdžios iniciatyva, ši sumanymą palaikius P. Stolypino vaikiaičiumi Dmitrijui Stolypinui¹⁰. Direktorius Genadijus Sidorovnino dėka centras organizuoja konferencijas ir plėtoja leidybinę veiklą. 1997 m. pasirodė pirmasis, o 1999 m. antrasis straipsnių ir šaltinių rinkiniai, skirti įvairiems P. Stolypino biografijos aspektams ir politinei veiklai¹¹. G. Sidorovninai abiejų rinkinių įžangoje išdėstė savo nuomonę dėl premjero istorinės reikšmės. Jo manymu, atėjo laikas objektyviai pažvelgti į iškilų Rusijos reformatorių ir jo patirtį, kuri turi būti

¹⁰ Культурный центр имени П. А. Столыпина. Prieiga per internetą: <http://www.sc-stolypin.narod.ru/about.htm> [žiūrėta 2011 02 18]. Būtent į Saratovą P. Stolypinas buvo paskirtas gubernatoriumi 1903 m. vasario 15 d. Ten dirbo iki 1906 m. balandžio 26 d., kai Nikolajus II jį paskyrė vidaus reikalų ministru.

¹¹ Столыпин. Жизнь и смерть 1862–1911: Сборник / Сост. Г. Сидоровнин. Саратов: Соотечественник, 1997; Правда Столыпина. Сборник / Сост. Г. Сидоровнин. Альманах, I выпуск. Саратов: Соотечественник, 1999. Prieiga per internetą: http://gosudarstvo.voskres.ru/health/stolypin/stlp_cnt.htm [žiūrėta 2011 02 18].

⁹ *Аспект А. Я. П. А. Столыпина...* Prieiga per internetą: http://scepsis.ru/library/id_1381.html [žiūrėta 2011 08 11].

panaudota šiandienos Rusijos reformose¹². Taigi pagrindinis tikslas – gražinti P. Stolypinui deramą istorinę pagarbą ir atsakyti kritikams ir šmeižikams. Kitaip sakant, čia esminis ne tiek mokslinis interesas, kiek publicistinis polemikas nusistatymas. Nors G. Sidorovninai teigia, kad nelinkęs idealizuoti P. Stolypino, vis dėlto tas susižavėjimas juo ir savotiškas pasipiktinimas dėl jo kritikos dominuoja ne tik rinkinių žan-gose, bet ir P. Stolypino biografijoje¹³.

Minėtuose rinkiniuose buvo vos viena publikacija, kurioje tik netiesiogiai nagrinėjamas P. Stolypino požiūris į tautinę problematiką, o tiksliau, jo veiksmai būnant Gardino gubernatoriumi. Straipsnio autorius yra ne rusų, bet baltarusių istorikas V. Čerepica, ir jis labai natūraliai įsiterpia į P. Stolypino apologetų gretas.

P. Stolypinas kaip naujas gubernatorius į Gardiną atvyko iš Kauno gubernijos, taigi bendra tautinė gretimos gubernijos padėtis jam buvo pažįstama. V. Čerepica jį vaizduoja kaip veiklų šeimininką, besirūpinantį pirmiausia administraciniais reikalais, Stačiatikių bažnyčia, valstybinėmis pradinėmis mokyklomis ir, aišku, ūkiniais klausimais. Tautiniu klausimu jis čia vadovavosi imperinės valdžios išbandytu modeliu, t. y. administracija savo ramsčių laikė baltarusių stačiatikių valstiečius ir nepasitikejo lenkų dvarininkais¹⁴. Guber-

natorius – tai valstietijos gynėjas ir jos interesų atstovas. Analogiškos interpreta-cinės strategijos laikėsi Stanislovas Rybas P. Stolypino biografijoje, kurioje plačiau aptarė tik Vakarų krašto padėtį ir žemietijų įvedimo peripetijas. Vakarų gubernijos S. Rybui – tai „faktiškai rusų Lenkija“. Bet Minsko, Vitebsko, Mogiliavo, Podolės, Voluinės ir Kijevo gubernijose absoliučią gyventojų daugumą sudarė rusai, tam-pantys „antrosios rūšies“ gyventojais dėl 2–3 % lenkų dvarininkijos dominavimo ir priespaudos. Todėl P. Stolypinas siekė suteikti galimybę vietos rusams turėti savo atstovus Valstybės taryboje, Valstybės Dūmoje ir žemietijose. Deja, S. Rybas neužsimena, kad, viena vertus, neaišku, ar baltarusių ir ukrainiečių valstiečiai save laikė rusais, kita vertus, į Valstybės tarybą būtų renkami vietoj lenkų dvarininkų ne vietos valstiečiai, kuriais esą rūpinosi P. Stolypinas, o rusų dvarininkai; žemietijose taip pat dominuotų ne liaudis, o dvarininkai ir stačiatikių dvasininkai¹⁵.

V. Čerepica taip pat mini, kad būtent Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijoje P. Stolypinas susipažino su žydų bendruomenės problematika ir buvo diskriminacinių priemonių, taikytų šiai tautai nuo XIX a. antrosios pusės, panaikinimo šalininkas. Tačiau jam to padaryti būnant ministru pirmininku nepavyko esą dėl Rusijos „reakcingų“ dvarininkų ir „žydų revoliucionierių“¹⁶.

¹² Столыпин. Жизнь и смерть..., с. 4–6.

¹³ Сидоровнин Г. П. А. Столыпин. Жизнь за отечество: Жизнеописание (1862–1911). Саратов: Саратов. Культ. центр им. П. А. Столыпина, 2002.

¹⁴ Черепица В. Н. П. А. Столыпин – гродненский губернатор // Правда Столыпина. Сборник... Prieiga per internetą: http://gosudarstvo.voskres.ru/health/stolypin/stlp_11.htm [žiūrėta 2011 02 18]. Žr. taip pat: Черепица В. Н. П. А. Столыпин о нуждах сельского хозяйства Гродненской губернии. Prieiga per internetą: Электронный журнал «Исследовано в России». <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2001/034.pdf> [žiūrėta 2010 08 22].

¹⁵ Рыбас С. Ю. Столыпин. Изд. 3-е. Москва: Молодая гвардия, 2009, с. 210–222. S. Rybas apskritai linkęs suaktualinti ir politizuoti P. Stolypiną, žr. Рыбас С. Ю. Пётр Столыпин как зеркало для Владимира Путина. Prieiga per internetą: Независимая Газета. http://www.ng.ru/style/2001-02-22/16_stolypin.html [žiūrėta 2011 03 03].

¹⁶ Черепица В. Н. П. А. Столыпин – гродненский губернатор... Prieiga per internetą: http://gosudarstvo.voskres.ru/health/stolypin/stlp_11.htm [žiūrėta 2011 02 18]. Žr.

Minėtą G. Sidorovniko knygą moksliniu tyrimu galime laikyti tik sąlyginai, nes pats autorius įvade pažymi, kad biografija buvo „sudaryta“. Pirmiausia krinta į akis jo įsitikinimas, kad istoriografijoje susiformavęs prieštaringas ir kontrastingas „patrioto“ P. Stolypino įvaizdis – tai aiškiai neigiamas dalykas. Kita vertus, išryškėja ir paties G. Sidorovniko tendencingumas bei pretenzijos į teisingą interpretaciją. Knygos istoriografinėje apžvalgoje iš esmės visi, rašiusieji apie P. Stolypiną, sugrupuojami į dvi priešingas stovyklas¹⁷. Kritikai, aišku, atsidūrė „blogio“ stovykloje. Be abejo, neturėtume suabsoliutinti, buvo ir tarp kritikų, ypač sovietmečiu, tokių, kurie, neįsigilindami ar dėl kitų priežasčių formulavo paviršutiniškas, griežtai neigiamas išvadas.

Iš tikrųjų G. Sidorovniko knyga susideda iš didelių šaltinių atkarpų, paties P. Stolypino Valstybės Dūmoje ir Valstybės taryboje sakytų kalbų ir pranešimų, amžininkų atsiminimų ir kitų dokumentų, citavimo, kuris teksto sklandumui užtikrinti sujungiamas autoriaus pasvarstymais ir interpretacijomis. Nenuostabu, kad knygos turinį ir lėmė šaltiniai, tarp jų 1991 m. paskelbtos P. Stolypino kalbos minėtose institucijose¹⁸. Galime pagrįstai teigti, kad autorius nekritiškai cituoja P. Stolypino mintis norėdamas patiems skaitytojams palikti teisę daryti išvadas. Tačiau G. Sidorovniko susižavėjimas biografijos he-

rojumi akivaizdus. Visiškai pateisinama ir jo tautinė politika. Tiesa, knygoje pritrūko šitos politikos sintezės. Kaip ir ankstesniuose veikaluose, skirtuose P. Stolypinui, čia apsiribota tomis pačiomis tautinio klausimo Rusijos imperijoje problemomis, t. y. Suomijos didžiosios kunigaikštystės autonomijos apribojimu ir Vakarų žemietijomis. Nors vėlgi, šaltinių „vedamas“, autorius aptaria P. Stolypino bandymus palengvinti žydų bendruomenės teisinę padėtį ir prieina prie tokios išvados: „<...> šalia pirmiau apžvelgto „žydų klausimo“ buvo nemažai kitų liudijimų, patvirtinančių, kad Stolypino „nacionalizmas“ neturėjo „zologinio“ pobūdžio. Jo „imperinėse kalbose“ aiškiai skambėjo mintis, kad rusų piliečių gali save laikyti kiekvienas Rusijai suklestėjimo linkintis didžiosios šalies pavaldinys.“¹⁹

G. Sidorovnikas, kaip ir A. Avrechas, išskiria 1909 m., kaip reikšmingą ribą tautinėje imperijos politikoje. Esą 1909 m. rusų visuomenėje prasidėjo diskusijos dėl paastrėjusio tautinio klausimo, kurios greitai persimetė į valstybines įstaigas. Viena vertus, susirūpinta rusų tautinės savimonės silpnėjimu, kai rusai prarasdavo nacionalinę savastį ir virsdavo „rossijonais“ (русские – россияне). Kita vertus, valstybės gyvenime ir valstybinėse įstaigose vis stipriau įsitvirtindavo kitataučiai. Dingstimi svarstyti šią problemą kaip tik ir tapo situacija, kai į Valstybės tarybą iš Šiaurės vakarų ir Pietvakarių kraštų pateko tik vietiniai dvarininkai²⁰. Tai buvo suvokta kaip pasikėsinimas į rusų teises ir nacionalinių interesų pažeidimas. „Senosioms rusiškoms žemėms“ atstovavo ne rusai, bet lenkai.

taip pat: Кабытов П. С. П. А. Столыпин: последний реформатор Российской империи. Самара: Издательство «Самарский университет», 2006, с. 132–133.

¹⁷ Сидоровник Г. П. А. Столыпин. Жизнь за отечество..., с. 6–17.

¹⁸ Столыпин П. А. Нам нужна Великая Россия... Полное собрание речей в Государственной думе и Государственном совете. 1906–1911 гг. Сост. Ю. Г. Фельдгаузинский. Москва: Молодая гвардия, 1991.

¹⁹ Сидоровник Г. П. А. Столыпин. Жизнь за отечество..., с. 176.

²⁰ Ten pat, p. 292–293.

P. Stolypinas visiškai pritarė šitai nuomonei, todėl ir norėjo kuo skubiau įkurti žemietijas Vakarų gubernijose, kuriose dominuotų rusai, galintys iš savo tarpo rinkti Valstybės tarybos narius.

Tokį patį, rusų liaudies ir tautos gynėjo nuo kitataučių dominavimo Rusijos imperijoje, *portretą nutapė* dviejų tomų biografijoje ekonomistas ir buvęs Rusijos ministras B. Fiodorovas²¹. Ir vėl susiduriame su moksliskumo problema. Didžiausias priekaištas šiam darbui – tai ne tik mažas nuorodų skaičius, nes antro tomo pabaigoje pateikiamas platus literatūros ir skelbtų šaltinių sąrašas, yra nurodyta ir archyvinių fondų. Savo faktografiniu turiniu knyga yra tikrai informatyvi. Stengiasi išaiškinti kuo daugiau biografijos detalių. Tačiau autorius linkęs laikyti publicistinio polemiko rašymo stiliaus ir, manytina, bene didžiausios kritikos vertas elementas yra nuolatinis apeliavimas į šiuolaikinės Rusijos politines ir socialines realijas ir bandymas įtikinti skaitytoją, kad P. Stolypinas ir jo reformų programa šiandien turi tapti Rusijai pavyzdiniu modeliu, norint užtikrinti ekonomiškai ir politiškai galingos ir įtakingos didvalstybės statusą.

Įdomu, kaip B. Fiodorovas apibūdina P. Stolypiną: „*Norint trumpai suformuluoti, kas buvo Piotras Stolypinas, galvon pirmiausia ateina du paprasti žodžiai: reformatorius ir patriotas.*“²² Taigi tas, ko trūksta šiandienos Rusijai. Iš esmės galime išvelgti formaliąją analogiją tarp A. Avrecho ir B. Fiodorovo. Visiškai skyrėsi tik jų vertinimai. Pastarasis P. Stolypino nacionalizmą suvokia kaip patriotizmą,

kuris nebuvo nukreiptas prieš kitataučius, bet siekė apsaugoti rusų tautos teises ir interesus. Todėl jeigu ir buvo priimami teisiniai politiniai sprendimai, apribojantys kitų tautų teises Rusijos imperijoje, tai buvo daroma siekiant apsaugoti rusus, o ne skriausti kitus.

Knygos struktūroje atsirado skyrius išraiškingu pavadinimu „Stolypinas ir nacionaliniai-valstybiniai klausimai“. Valstybiniai ir tautiniai klausimai čia tarpusavyje labai glaudžiai susiję. Tautinė politika, kurią vykdė P. Stolypinas, turėjo visiškai atitikti rusų valstybės, o ne daugiatautės imperijos interesus. Probleminės temos irgi tokios pat. Bandoma atsakyti į klausimą, ar P. Stolypinas buvo nacionalistas ir kokie santykiai jį siejo su rusų nacionalistais ir dešiniaisiais. B. Fiodorovas pateikia ir savą politikos, kurią P. Stolypinas vykdė žydu bendruomenės, Vakarų žemietijų, Chelmo Rusios, Suomijos didžiosios kunigaikštystės atžvilgiu, interpretaciją. Trumpai aptaria ministro pirmininko požiūrį į konfesinę padėtį Rusijos imperijoje.

Anot B. Fiodorovo, didžiausią galvos skausmą Rusijai ir P. Stolypinui kėlė Lenkijos karalystė ir Suomija. „*Tautinė Piotro Stolypino politika buvo iš esmės atsakymas į stiprėjantį nacionalizmą ir separatizmą atskirose Rusijos imperijos dalyse. Rusijos vientisumui ir nedalomumui grėsė pavojus ir kažkas turėjo su juo kovoti.*“²³

Taigi valstybės politikos „tautinių pakraščių“ atžvilgiu posūkių reikėtų paanksinti – iš 1909 m. perkelti į 1907 m. Būtent tais metais P. Stolypinas, aišku, Nikolajui II visiškai pritariant, žengė pirmąjį žings-

²¹ Фёдоров Б. Г. Пётр Столыпин: «Я верю в Россию». Биография П. А. Столыпина: в 2 т. Санкт-Петербург: Лимбус Пресс, 2002.

²² Ten pat, t. 1, p. 7.

²³ Ten pat, t. 1, p. 467. Identiškas problemas labai lakoniškai aptaria, bet jokių naujų išvadų neradaro: Кабытов П. С. П. А. Столыпин: последний реформатор..., с. 178–179, 181–183.

nį, apribojantį kitataučių teises. B. Fiodorovas pažymi, kad „po 1905 m. revoliucijos rusų visuomenės savimonėje kilo nauja imperinė idėja, kuria remiantis visų Rusijoje gyvenančių tautų atstovai iš principo pripažįstami lygiaverčiais vieningos imperijos piliečiais“²⁴. Realus teisinis šio principo įtvirtinimas – tai 1905 m. spalio 17 d. manifestas ir gruodžio 11 d. rinkimų į Valstybės Dūmą įstatymas, iš esmės leidęs kitoms tautoms kartu su rusais dalyvauti imperijos politiniame gyvenime ir priimti svarbius sprendimus. Į pirmąją Valstybės Dūmą (1906 m.) buvo išrinkta 220 skirtingų tautybių deputatų, o rusų buvo 270. Galime pritarti A. Kapellerio nuomonei, kad, atsižvelgiant į imperijos etninę gyventojų sudėtį, tai buvo pakankamai teisingas sprendimas. Rusai, sudarydami 44 % gyventojų, ir taip gavo daugiau vietų dūmoje negu kitataučiai²⁵. Antrojoje Valstybės Dūmoje (1907 m.) santykis labai nepasikeitė. B. Fiodorovo teigimu, problema buvo ta, kad abidvi dūmos elgėsi antivalstybiškai ir būtent P. Stolypinas ėmėsi taisyti padėtį. 1907 m. birželio 3 d. Nikolajus II paskelbė naują rinkimų įstatymą, kuris turėjo užtikrinti absoliutų rusų tautybės dominavimą Valstybės Dūmoje. Kita vertus, norėta eliminuoti centro kairiąsias partijas, nepritariančias P. Stolypino reformų programai, kurios pagrindiniai principai buvo paskelbti 1906 m. rugpjūtį. Daugelis istorikų mano, kad tai buvo svarbiausias motyvas paskelbti naują rinkimų įstatymą, nes leido centro dešiniosioms jėgoms gerokai padidinti savo atstovavimą dūmoje ir taip užtikrinti paramą vyriausybės po-

litikai. Tačiau nėra abejonių, kad tautinis aspektas čia buvo ne mažiau svarbus. Tiesa, tarp kairiųjų frakcijų, ypač socialdemokratų, buvo nemažai kitų tautybių atstovų, bet smūgis birželio 3 d. buvo suduotas ir toms tautinėms frakcijoms, kurios linko paremti P. Stolypino reformas, kaip antai Lenkų ratui. Be to, pačiame II dūmos paleidimo manifeste rašoma: „Įkurta Rusijos valstybei sustiprinti Valstybės Dūma turi būti rusiška ir savo dvasia. Kitos tautybės turi turėti savo poreikių atstovus Valstybės Dūmoje, bet neturi ir neturės tokio skaičiaus, kuris leis jiems lemti grynai rusiškus klausimus.“²⁶ Remiantis naujuoju rinkimų įstatymu, gerokai sumažėjo lenkų atstovų – nuo 29 iki 10, Kaukazo – nuo 29 iki 10, Stepių krašto ir Turkestano vietos gyventojai apskritai neteko teisės rinkti dūmos narius. Taigi trečiojoje dūmoje tautinių bendruomenių atstovų buvo daugiau kaip 100 (24 %), o ketvirtojoje – 76 (19 %)²⁷. Tai akivaizdžiai rodė, kad P. Stolypino imperijos modernizavimo programoje tautų politinio lygiateisiškumo principas buvo pažeistas. Nes kaip kitaip suprasti pirmiau pateiktą manifesto citatą? Kitos tautybės turi teisę pareikšti savo poreikius, bet dėl menko savo atstovų skaičiaus faktiškai praranda galimybę tuos poreikius realizuoti atitinkamais teisiniais sprendimais dūmoje. O rusams rūpimi klausimai apėmė visą imperijos teritoriją, taigi ir „tautinius pakraščius“.

B. Fiodorovas tokiai išvadai iš esmės pritaria, bet linkęs pateisinti P. Stolypiną

²⁴ Фёдоров Б. Г. Пётр Столыпин: «Я верю в Россию»..., т. 1, р. 469–470.

²⁷ Капеллер А. Россия – многонациональная империя..., с. 253; Смирнов А. Ф. Государственная дума Российской империи. 1906–1917 гг.: Историко-правовой очерк. Челябинск: Социум, 2010, с. 339–340; История России. XX век: 1894–1939 / Ред. А. В. Зубов. Москва: Астрель, 2009, с. 204–205.

²⁴ Ten pat, t. 1, p. 469.

²⁵ Капеллер А. Россия – многонациональная империя. Возникновение, история, распад. Москва: Прогресс-Традиция, 2000, с. 251–252.

– jis esą kitaip negalėjo pasielgti dėl pernelg menkos „tautinių pakraščių“ integracijos. P. Stolypinas, būdamas „civilizuotas nacionalistas“, „sveikas nacionalistas“, negalėjo toleruoti situacijos, kad rusais save laikanti daugiatautė dauguma pataikautų mažumai. „<...> jis nebuvo prieš žydus ar totorius, vokiečius ar lenkus. Jis tiesiog nemanė, kad atskiros mažumos turi nuolat primesti savo valią daugumai.“²⁸ Tokia atvirkštine logika P. Stolypinas vadovavosi ir priimdamas vėlesnius sprendimus dėl Suomijos ir Vakarų žemietijų. B. Fiodorovas bandė įrodyti, kad P. Stolypinas laikėsi nuoseklios politikos lygiateisiškumo suteikimo žydų bendruomenei klausimu. Iš tiesų 1906 m. rudenį jis pasiūlė vyriausybei apsvarstyti galimybę panaikinti kai kuriuos žydų teises ribojančius nutarimus. Įstatymo projektas buvo parengtas ir gruodį pateiktas imperatoriui patvirtinti. Nikolajus II, manoma, nenorėdamas provokuoti rusų dešiniųjų ir monarchistų, to nepadarė. P. Stolypinas pasiūlė perduoti projektą svarstyti dūmai, bet ji to taip ir nepadarė iki 1917 m. Antras argumentas P. Stolypino naudai yra jo neigiamas nusiteikimas „juodašimtininkų“, kurie revoliucijos metu organizavo žydų pogromus, atžvilgiu. Apskritai, nepaisant kitų apribojimų, P. Stolypinas esą pavieniais sprendimais stengėsi švelninti antižydiškus administracijos veiksmus, o jo premjeravimo laikais žydų bendruomenė išgyveno kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo pakilimą²⁹.

Identišką interpretaciję ir metodinę strategiją pasirinko kitas P. Stolypino bio-

²⁸ Фёдоров Б. Г. Пётр Столыпин: «Я верю в Россию»..., t. 1, p. 474–475.

²⁹ Ten pat, t. 1, p. 489–501; panašios nuomonės yra A. Solženicynas: *Солженицын А. И. Двести лет вместе (1794–1995). Часть 1.* Москва: Русский путь, 2001, c. 421–425.

grafas – A. Borodinas. Jis irgi suteikia skaičiuojamą galimybę pažvelgti į P. Stolypiną amžininkų akimis, nes istoriografiją ištiko krizė ir istorikai nesugeba į ją pažvelgti objektyviai. Daugiausia pelnytose ir nepelnytose kritikos atitenka sovietinei istoriografijai. Vienintelė žydų problematika čia išskiriama iš visų minėtų tautinių klausimų ir aptariama atskirai. Pirmajame atitinkamo skyriaus sakinyje esminis teiginys: „P. A. Stolypinas nebuvo antisemitas.“³⁰ A. Borodinas ši teiginį pagrindžia cituodamas P. Stolypino dukters Marijos Bok atsiminimus, kuriuose, tiesą sakant, kaip tik parodomas tam laikui ypač būdingas stereotipinis tėvo žvilgsnis į šios etnokonfesinės bendruomenės atstovus, paplitęs tarp dvarininkų. Taigi P. Stolypinas, dar gyvendamas Kalnaberžėje ir Kaune, įprato į žydus žiūrėti kaip į būtiną krašto „priklaušini“: „<...> jie buvo ne tik būtini, bet ir pakankamai patogūs ir malonūs, kaip visuomet teigė mano tėvas.“³¹

A. Borodinas taip pat aptaria minėtus 1906 m. vyriausybės ketinimus panaikinti kai kuriuos teisinius apribojimus žydams ir paties P. Stolypino pastangas tai padaryti. Įdomiausias yra kitas dalykas. Jeigu ministras pirmininkas buvo taip ryžtingai nusiteikęs prieš apribojimus, kodėl nesiėmė iniciatyvos ir apskritai nesiūlė panaikinti sėslumo ribą ir teisinę žydų nelygybę visoje imperijos teritorijoje? A. Borodinas aiškina tai tuo, kad šis klausimas buvo toks

³⁰ *Бородин А. П. Столыпин. Реформы во имя России.* Москва: Вече, 2004, с. 5, 145. P. Stolypino dukters Marijos Bok atsiminimai yra plačiai naudojami jo biografų kaip reikšmingas asmeninio gyvenimo šaltinis. Tačiau vertėtų gerokai kritiškiau vertinti jos pastabas ir teiginius, nes jie yra akivaizdžiai idealizuojantys tėvą. Žr. plačiau: *Бок М. П. О моем отце П. А. Столыпине: Воспоминания.* Мемуары. Минск: Харвест, 2004.

³¹ *Бородин А. П. Столыпин. Реформы во имя России...*, p. 5.

jautrus ir esminis, kad jį galėjo išspręsti tik Valstybės Dūma. Tačiau, kaip minėta, atidavęs šį klausimą dūmai ir matydamas, kad jis nejuda iš vietos, P. Stolypinas pats prie jo taip ir negrižo. Abejonių dėl antidiskriminacinės politikos nuoseklumo kelia dar vienas momentas. Biografijose, nagrinėjant ir aiškinant P. Stolypino požiūrį į vieną ar kitą tautinį klausimą, analizuojamas tik pats matomiausias lygmuo, t. y. pareiškimai ir kalbos Valstybės Dūmoje ir Valstybės taryboje, tačiau plačiau netyrinėjami tiesioginiai veiksmai ir nurodymai savo pavaldiniams provincijoje – gubernatoriams. O tie nurodymai, dažniausiai aplinkraščiai, kai kurie slaptieji, parodo, kad P. Stolypinas ne visais atvejais buvo nuoseklus. Žydų problemos kontekste savo straipsnyje tai bando įrodyti A. Mindlinas³². Jis pateikia keletą labai iškalbingų pavyzdžių, kurie leidžia suabejoti P. Stolypino neginčijamai pozityviu nusistatymu dėl būtinybės panaikinti diskriminacinius įsakus. Pateiksimе bent porą atvejų. 1907 m. rugsėjo 14 d. Kijevo Rusų tautos sąjungos gubernijos skyrius kreipėsi į P. Stolypiną prašydamas pašalinti iš vietos Politechnikos instituto žydų „perteklių“. Įdomios yra prašymo parašėse ministro pirmininko parašytos pastabos. Jose sąjunga giriama už „teisingas ir rimtas mintis“. Iš instituto netrukus buvo pašalinta 100 žydų kilmės studentų, o į jų vietą priimti mažiau pažangūs rusų / ukrainiečių studentai.

1910 m. pradžioje P. Stolypinas išleido aplinkraščių gubernatoriams, kuriame įspėjo gubernijų viršininkus, kad kitataučių kultūrinės ir švietimo organizacijos žadina tarp tėvynainių „siaurąją nacionalinę-poli-

tinę savimonę“ ir todėl yra pavojingos, kelia grėsmę visuomenės ramybei ir saugumui³³. Gubernatoriai buvo įpareigoti kontroliuoti padėtį ir uždaryti tokio pobūdžio organizacijas. Panašių pavyzdžių buvo daugiau ir jie rodė politikos nenuoseklumą ne tik vienos žydų bendruomenės, bet ir kitų tautų atžvilgiu. Ir šioje situacijoje P. Stolypino veiksmus ir pažiūras padebda atskleisti ne biografijos, bet atskiriems klausimams skirtos mokslinės monografijos ir straipsniai. Kai kurie jų net specialiai nenagrinėja P. Stolypino politikos³⁴. Be abejo, visas biografijos detales ir subtily-

³³ Ten pat. B. Fiodorovas taip pat mini Kijevo politechnikos instituto istoriją, tačiau ir čia pateisina P. Stolypiną, tiesa, gana keistoku argumentu. Jis lygina minėtą situaciją su JAV politika, kai valstybė užtikrina kai kurioms mažumoms tam tikrą vietų skaičių aukštosios mokyklose ir taip apriboja labiau pasirošusių „baltųjų“ galimybes patekti į universitetus. *Žr. Фёдоров Б. Г. Пётр Столыпин: «Я верю в Россию»...*, t. 2, p. 222.

³⁴ Labai vertingas tyrimas: *Андреева Н. С. Прибалтийские немцы и Российской правительственная политика в начале XX века. Санкт-Петербург: Издательский дом «Мирь», 2008, с. 111–219.* P. Stolypino politika Lietuvoje, Baltarusijoje, Ukrainoje ir Lenkijos karalystėje trumpai aptariama: *Западные окраины Российской империи. Ред. М. Долбиллов, А. Миллер. Москва: Новое литературное обозрение, 2006, с. 332–333, 362–383.* Taip pat svarbūs P. Stolypino tautinės politikos aspektai ir epizodai: *Центральная Азия в составе Российской империи. Ред. А. И. Миллер. Москва: Новое литературное обозрение, 2008, с. 284–285; Правилова Е. Финансы империи. Деньги и власть в политике России на национальных окраинах 1801–1917. Москва: Новое издательство, 2006, с. 208–221; Бахтурина А. Ю. Окраины Российской империи: Государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917). Москва: РОССПЭН, 2004, с. 43–44; P. Stolypino ryšiai ir santykiai su rusų nacionalistais aptarti išsamioje monografijoje: *Коцюбинский Д. А. Русский национализм в начале XX столетия. Рождение и гибель идеологии Всероссийского национального союза. Москва: РОССПЭН, 2001.* P. Stolypino nenuoseklumas ir pasidavimas spaudimui atskleidžiamas: *Дорская А. А. Российское законодательство о свободе совести в 1905–1917 гг. // Проблемы социально-экономической истории России XIX–XX веков. Санкт-Петербург: Алетея, 1999, с. 354–363.**

³² *Миндлин А., «Еврейская политика» Столыпина. Пrieiga per internetą: <http://history.nfurman.com/russ/russ003.htm> [žiūrėta 2011 02 14].*

bes išanalizuoti būtų sunku, tačiau būtent speciali istoriografija ir joje daromos išvados galėtų padėti pakoreguoti P. Stolypino vertinimus.

Tyrinėjant P. Stolypino gyvenimą, mintį ir veiklą, rimtai atrodo straipsnio pradžioje paminėto Maskvos Piotro Stolypino palikimo tyrimo fondo projektas. Aktyviausi fondo veikėjai yra prezidentas Pavelas Požigailo ir fondo mokslinės tarybos pirmininkas Valentinas Šelochajevas. Jie savo publikacijose pateikė P. Stolypino reformų programos *sisteminę analizę* – išskyrė esminius šios programos tikslus ir principus. Ne mažiau įspūdinga fondo leidybinė veikla. Skelbiami dokumentų rinkiniai padeda tyrinėti ne tik P. Stolypino biografiją, bet ir 1906–1914 m. Rusijos imperijos istoriją³⁵.

Reikia pabrėžti, kad P. Požigailo ir V. Šelochajevas yra neabejotinai šališki ir vargu ar tai skatina daryti korektiškas mokslines išvadas. P. Požigailo 2006 m. nuoširdžiai prisipažino: „*Kai aš prieš 10 metų atradau Stolypiną, jis tapo man orientyru politiniame ir valstybiniame darbe. Šiandien nėra idealų. <...> Jeigu kalbėtume apie rimtus valstybės veikėjus, tai į Stolypiną galima lygiuotis nebijant suklysti. Dėl savo veiklos ekonominių rezultatų ir charakterio Piotras Arkadievičius Stolypinas yra mano istorinis idealas, kuris šiandien mums gali duoti vertybinę skalę, leidžiančią atskirti, kas gerai, kas blogai.*“³⁶ Todėl ir tariamai

atskleista reformų programa taikoma dabartinei Rusijai ir jos vadovams. Atsekama padėties XX a. pradžios Rusijos imperijoje ir XX–XXI a. sandūros Rusijos Federacijoje analogų. Kalbama apie tai, kad abiem laikotarpiais Rusiją ištiko *sisteminė krizė* ir būtent P. Stolypinas ir jo „modernizacijos programa“ yra pavyzdys, kuriuo Rusija turi sekti šiandien, nes jis pasiteisino 1906–1914 m.

Sisteminė krizė apėmė beveik visas imperijos gyvenimo sritis ir išsiliejo į 1905–1907 m. revoliuciją. Vyriausybė jau iki 1906 m. ruošė reformų programą, tačiau jai galutinį pavidalą ir kryptį suteikė P. Stolypinas. Jis pradėjo ją realizuoti. P. Požigailo ir V. Šelochajevas, remdamiesi ministro pirmininko viešomis kalbomis ir pareiškimais, atskleidė pagrindinį reformų tikslą – sustiprinti valstybės vienybę ir vientisumą bei sukurti tikrąją Didžiąją Rusiją. Šį tikslą galima pasiekti laikantis valstybės „istorinio branduolio“, kurio esminiai požymiai suformuluoti XIX a., tai „monarchiškumas“, „rusiškumas“ ir „staciatikybė“. Pripažįstama, kad P. Stolypinas buvo paveiktas slavofilų idėjų ir jas, kiek modernizavęs, norėjo paversti principais, apsaugančiais Rusiją nuo žalingos išorės įtakos. Pavyzdžių reformoms P. Stolypinas sėmėsi iš Europos ir JAV, tačiau mėgo pabrėžti, kad Rusijoje negalima įdiegti Vakarų politinės sistemos, nes ji remiasi įvairių skirtingų tautų, asmenybių vienybe, kuri palaikoma bendrų įstatymų ir administracijos. Taigi tokioje sistemoje valstybė vykdė jėgų pusiausvyros sergėtojos vaidmenį. O Rusijos valstybingumo tipas pasižymėjo tuo, kad tai buvo tam tikra istoriniu tautiškumu pagrįsta jėga ar sąjunga. „*Tokia valstybė, „įgyvendindama tautinius priesakus, turi valią, jėgą ir valdžią priversti, tokia*

³⁵ *Столыпин П. А.* Программа реформ. Документы и материалы. В 2 томах / Ред. П. А. Пожигайло. Москва: РОССПЭН, 2003; *Столыпин П. А.* Грани таланта политика / Ред. П. А. Пожигайло. Москва: РОССПЭН, 2006; *Столыпин П. А.* Биохроника / Ред. П. А. Пожигайло. Москва: РОССПЭН, 2006.

³⁶ Реформы и реформаторы. Баланс разума и воли. Вопросы «Родины» Павелу Пожигайло // Родина. 2006, № 12. с. 3.

valstybė palenkia atskirų asmenų, atskirų grupių teises visumos teisėms. Tokia višuma aš laikau, teigė P. A. Stolypinas, – Rusiją.“ Ir dar: „*Jis visos imperijos mastu siekė įvykdyti vieningą teisinę, politinę, ekonominę, administracinę unifikaciją, palaipsniui panaikinti individo etninius ir konfesinius apribojimus.*“³⁷

Anot B. Fiodorovo, P. Stolypinas, inicijuodamas 1907 m. birželio 3 d. naujo rinkimų įstatymo paskelbimą, žengė žingsnį atgal nuo 1905 m. spalio 17 d. principų, o P. Požigailo manymu, jis kaip tik šiuo įstatymu įtvirtino „nacionalinio tipo politinę sistemą“, atitinkančią atnaujintos 1905–1906 m. monarchinės santvarkos nuostatas³⁸. Taigi reformų programos aptarime nerandame atskiros dalies, skirtos naujos tautinės politikos esminiems bruožams atskleisti. Tai leidžia daryti prielaidą, kad tiek P. Požigailo, tiek V. Šelochajevas manė, kad P. Stolypinas neturėjo atskiros bendros programos „tautiniams pakraščiams“, o įstatymų projektai, kurių dauguma vis vien turėjo veikti ir tvarkyti kitataučių integracijos politiką, buvo įkomponuoti į bendrą reformų programą, kaip jos dalių dalys. Tačiau ar iš tiesų Rusijos imperijos vyriausybė teikė vienodus sprendimus ir standartus skirtingoms tauti-

³⁷ *Пожигайло П. А.* Столыпинская программа преобразования России (1906–1911). Москва: РОССПЭН, 2007, с. 19–21. Žr. taip pat: *Пожигайло П. А.* Столыпинская программа модернизации // Родина. 2006, № 12, с. 5; *Шелохаев В. В.* Столыпинский тип модернизации России. Prieiga per internetą: Фонд изучения наследия П. А. Столыпина. http://www.stolypin.ru/publications/?ELEMENT_ID=487 [žiūrėta 2008 02 02].

³⁸ *Пожигайло П. А.* Столыпинская программа..., с. 29. Žr. taip pat: *Мозилевский К. И., Соловьёв К. А.* П. А. Столыпин: личность и реформы. Калининград: Тера Балтика, 2007. Prieiga per internetą: Фонд изучения наследия П. А. Столыпина. <http://www.stolypin.ru/izdania.html> [žiūrėta 2011 03 03].

nėms problemoms, reikia rimtai suabejoti. Vien ne kartą minėtas „Vakarų žemietijų“ įstatymas akivaizdžiai parodė, kad išimtyms buvo daromos atsižvelgiant būtent į tautinį aspektą. P. Stolypino apologetai pateisina tokias išimtis tuo, kad situacija dar nebuvo pribrendusi visiškam lygiateisiškumui, kad ateityje buvo ketinama suvienodinti teises ir sąlygas neatsižvelgiant į tautinius ar konfesinius skirtumus. Tačiau tokie argumentai neatlaiko mokslinės kritikos, nes P. Stolypino politikos dinamika kaip tik rodė, kad nuo 1907 m. jis atsisako kai kurių savo reformų programos nuostatų ir net paima iš Valstybės Dūmos atskirus liberalius įstatymų projektus³⁹.

Todėl būtina skirti reformų programą popieriuje ir jos realizavimą praktikoje. Tik ištyrus šiuos du lygmenis ir juos tarpusavyje palyginus bus įmanoma atsakyti į klausimus: kaip P. Stolypinui sekėsi ją įgyvendinti ir ar tikrai visais aspektais jis laikėsi tos pačios nuomonės nuo 1906 iki 1911 m. Jeigu sutiksime, kad jis norėjo liberalizuoti tautinę politiką imperijoje, tai negalime nekreipti dėmesio į gana neigiamą Nikolajaus II nuostatą šiuo klausimu ir ypač III dūmos dešiniųjų frakcijų, nuo „oktiabristų“ iki monarchistų ir nacionalistų, poziciją. O juk būtent P. Stolypinas pageidavo paklusnios, bendradarbiauti linkusios dūmos, su kuria būtų galima sutartinai įgyvendinti reformas.

P. Stolypino politikos apibūdinimas pagrįstai suformuluotas kolektyvinėje monografijoje „Rusijos istorija XX amžius: 1894–1939“: „*Būgštaudamas dėl Rusijos*

³⁹ *Корелин А. П.* Политическая программа П. А. Столыпина: либерально-консервативный синтез // Либеральный консерватизм: история и современность. Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Москва: РОССПЭН, 2001, с. 43–53.

valstybės vienybės išardymo, Stolypinas pasirinko klaidingą tautinės politikos kryptį. Tautinius judėjimus jis labiausiai bandė nuslopinti administraciniais metais, drausti vartoti tautines kalbas (nors jų vartojimas tautiniuose pakraščiuose buvo numatytas pagal 1906 m. Pagrindinių įstatymų 3 paragrafą) ir apgyvendinti rusų gyventojus etniniuose pakraščiuose, suteikdamas rusų mažumoms, lyginant su šalia jų gyvenančiomis vietos tautomis, ypatingas privilegijas. Šios priemonės niekur nenuslopino nacionalizmo, bet, priešingai, dar labiau jį sužadino ir suteikė jam antirusišką pobūdį. Greita Rusijos ūkinė pažanga objektyviai sąlygojo joje gyvenančių tautų suartėjimą ir bendradarbiavimą, o draudžiamosios vyriausybės priemonės tų tautų atstovų buvo subjektyviai suvokiamos kaip tautinis pažeminimas ir atstumdavo kitataučius nuo Rusijos.⁴⁰

Galbūt reformų programa buvo pažangi ir racionali, bet ją realizuoti praktiškai pasirodė kur kas sunkiau negu P. Stolypinas tikėjosi. To P. Požigailo ir V. Šelochajevo reformų programos *sisteminė analizė* neparodė. Negalėjo parodyti ir bendro konteksto, t. y. tautinių judėjimų atskirose imperijos užgrobtose žemėse specifikos, galimybių ir noro paklusti imperinei valdžiai. Nesvarstomas klausimas, ar tautų elitas buvo pasirengęs atsisakyti etnopolitinių aspiracijų dėl bendros imperinės rusiškos politinės tapatybės. Tapatybės, kurią P. Stolypinas norėjo įtvirtinti.

Išvados

Formalioji pastarųjų dviejų dešimtmečių rusų istoriografijos, skirtos P. Stolypinui ir jo tautinei politikai 1906–1911 m., analizė leidžia daryti išvadą, kad biografinio pobūdžio tyrimuose trūksta nuodugnesnės ir platesnės P. Stolypino politinių planų ir veiksmų visuose Rusijos imperijos „tautiniuose pakraščiuose“ refleksijos. Iš sovietmečio istoriografijos paveldėtas temų ir problemų rinkinys persvarstomas ir reinterpretuojamas, igauna opozicijos sovietų istoriografiniai tradicijai pavidalą.

Teritoriniu aspektu istorikų nagrinėjami P. Stolypino veiksmai tik Vakarų krašte, Lenkijos karalystėje bei Suomijos didžiojoje kunigaikštystėje. Todėl visiškai neatskleidžiama P. Stolypino vyriausybės politika kitose Rusijos imperijos valdomose žemėse: Pabaltijo gubernijose, Kaukaze, Užkaukazėje, Vidurinėje Azijoje, Besarabijoje.

Probleminiu aspektu net ir aptariamuose kraštuose nagrinėjama ne bendra vyriausybės politika, bet atskiri, nors ir esminiai, jos aspektai, kaip antai: žemietijų įvedimas, Suomijos autonomijos teisinis apribojimas, Lenkijos karalystės teritorijos vientisumo pažeidimas, žydų bendruomenės teisinės padėties keitimas, konfesinių įstatymų projektų svarstymas.

Taigi ir teritoriniu, ir probleminiu aspektu klausimas neišsemtas ir, remdamiesi ligšioline rusų istoriografija, negalime pateikti visapusiško ir nuodugnaus lyginamojo P. Stolypino tautinės politikos Rusijos imperijoje vaizdo. Šaltinių bazė šiuo klausimu, nors ir plečiasi, istorikų išsamiau dar neanalizuojama, o tiesiog nekritiškai įsivaivainama.

⁴⁰ История России. XX век: 1894–1939..., с. 249, 251–261.

PIOTR STOLYPIN AND THE NATIONAL QUESTION IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1906–1911: NEW TRENDS IN RUSSIAN HISTORIOGRAPHY

Ryšard Gaidis

S u m m a r y

The article covers the research on the contribution of Russian historiography of the last two decades into studying the life, political ideas, and activities of Piotr Stolypin. Attention is focused on the biographical genre and on the issue how the national policy of P. Stolypin and the government under his leadership in the “national outskirts” of the Russian Empire in 1906–1911 is revealed in such type of works.

A formal analysis of the Russian historiography of the last two decades, aimed at P. Stolypin and his national policy in 1906–1911, enables to draw a conclusion that the research of biographical nature lacks a closer and broader reflection on P. Stolypin’s political plans and steps in all “national outskirts” of the Russian Empire. The collection of subjects and problems, inherited from the Soviet historiography, is reconsidered and reinterpreted, thereby acquiring the form of opposition to the Soviet historiographical tradition.

Territorially, the historians research P. Stolypin’s actions only in the Western Provinces, the Kingdom of Poland, and the Grand Duchy of Finland.

Therefore, the policy of P. Stolypin’s government is totally unrevealed in other territories governed by the Russian Empire: the Baltic governorates, the Caucasus, Transcaucasia (South Caucasus), Central Asia, and Bessarabia.

Problematically, not the general government policy, but individual, though substantial, aspects thereof, such as introduction of municipalities of Russian governorates and counties (*zemstvo*), legal restriction of Finnish autonomy, violation of territorial integrity of the Kingdom of Poland, change of the legal status of the Jewish community, consideration of a draft law on confessions are studied in the regions at issue.

Thus, both territorially and problematically, the problem is not exhausted as yet and, with reference to hitherto prevailing Russian historiography, we cannot propose a thorough and exhaustive comparative picture of P. Stolypin’s national policy in the Russian Empire. Even though the base of sources on this matter is expanding, it is not analyzed by historians in more detail but simply mastered in an uncritical manner.

Īteikta 2011 01 13

Parengta skelbti 2011 03 31